

2021, 8(1): 246-268

DOI: <https://doi.org/10.17572/mj2021.1.246268>

Makaleler (Tema > İdeoloji ve Erkeklikler)

TÜRKİYE'DE KORONAVİRÜS PANDEMİSİ DÖNEMİNDE MİLİTARİZM, MİLLİYETÇİLİK VE TOPLUMSAL CİNSİYET: GAZETELERE İLİŞKİN BİR MİLİTARİST SÖYLEM ANALİZİ

Elif Gençkal Eroler¹

Öz

Koronavirüs pandemisi öncesinde dünya genelinde halihazırda var olan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, pandemi döneminde daha da derinleşmiş, bu dönemde kadınların ekonomik ve toplumsal hayattaki kayıpları erkeklerinkinden daha ağır olmuştur. Bu çalışma, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin milliyetçi ideolojilerin cinsiyet kurgularının bir sonucu olduğundan hareketle, toplumsal cinsiyet kurgularının üzerinde şekillenen militarizmin pandemi döneminde Türkiye'deki izini sürer. Doğrudan askerlikle ya da savaşla ilişkili olmayan, fakat bir yandan da olağanüstü bir dönem olan pandemi sürecinde militarizme odaklanmak, toplumsal bir süreç olarak militarizmi inceleme, böylece militarizmin ne ölçüde doğallaştığını ya da sıradanlaştığını

¹ Elif Gençkal Eroler, Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Gedik Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID:0000-0001-5372-6591, elifgenckal@gmail.com

Makalenin Geliş Tarihi: 01.03.2021 | Makalenin Kabul Tarihi: 20.05.2021

© Yazar(lar) (veya ilgili kurum(lar)) 2021. Atıf lisansı (CC BY-NC 4.0) çerçevesinde yeniden kullanılabilir. Ticari kullanımlara izin verilmez. Ayrıntılı bilgi için açık erişim politikasına bakınız. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından yayınlanmıştır.

anlama fırsatı vermektedir. Militarist söylem, salgının ve salgınla mücadelenin savaş metaforu ekseninde anlatıldığı gazete haberlerinin içerik analizine tabi tutulması ile incelenmiştir. Analiz sonucunda, yaygın ve sıradanlaşmış bir militarist söylemin ortaya çıkması, Türkiye’de içselleştirilmiş bir militarist mantığa işaret etmekte; militarizm farklı ideolojilerin ortaklaştığı, adeta ideolojiler üstü bir ideoloji olarak belirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs pandemisi, militarizm, toplumsal cinsiyet, milliyetçilik, Türkiye

MILITARISM, NATIONALISM, AND GENDER IN THE PERIOD OF CORONAVIRUS PANDEMIC IN TURKEY: A MILITARIST DISCOURSE ANALYSIS ON NEWSPAPERS

Abstract

Gender inequalities, which existed worldwide before the coronavirus pandemic, have deepened during the pandemic period, and the losses of women in economic and social life have been more severe than those of men. Considering that gender inequalities are the result of gender constructs of nationalist ideologies, this study examines militarism that is based on gender constructs during the pandemic period in Turkey. Focusing on militarism during the pandemic, which is not directly related to military service or war, provides an opportunity to examine militarism as a social process, thereby understanding the extent to which militarism is naturalized. Militarist discourse was examined via content analysis of newspapers in which the pandemic and the struggle against the pandemic are explained in line with the war metaphor. The analysis indicated a widespread and common militaristic discourse that refers to an internalized militaristic logic in Turkey, where militarism appears as an ideology above all ideologies.

Keywords: Coronavirus pandemic, militarism, gender, nationalism, Turkey

Giriş

Koronavirüs pandemisi, sosyal hayatın ve ekonomik faaliyetlerin durdurulduğu, ulusal sınırların kapandığı bir süreç olarak, dünya tarihi açısından bir dönüm noktası olabilecek düzeyde derin ve küresel bir etki yarattı. Yaşadığımız bu tarihsel sürecin ardından küresel toplumun ve ulusal toplumların ne yönde değişeceği, yani

milliyetçiliğin seyrinin nasıl olacağı net olmamakla birlikte genel kanaat, 'yeni normal' in eskisinden farklı olacağı yönünde. Pandeminin daha paylaşımcı ve dayanışmacı bir dünya düzenine doğru yol almayı mı mümkün kılacağı yoksa ulusal sınırların ve ayrışmaların belirginleşmesini mi beraberinde getireceği soruları ise tartışma ve merak konusu olmayı sürdürüyor. Çin'de bir kişide ortaya çıkan bir virüsün tüm dünyaya yayılması, küresel vatandaşlığın ve küresel bir dayanışmanın önemini ortaya koysa da pandeminin dünyada popülizmin yükseldiği ve popülist liderlerin iş başında olduğu bir döneme denk geldiği düşünüldüğünde, içe kapanmacı politika ve söylemlerle milliyetçiliği yükseltebileceği de beklenebilir. Zira koronavirüs salgını, ülkelerin hem iç hem de dış politikalarında yeni gerilim hatları oluşturdu, örneğin virüse karşı aşının dağıtımını tartışmaları milli duyguları yükselişe geçirerek milliyetçiliği artırırken, salgının sebep olduğu ekonomik kriz milliyetçi muhafazakar saldırgan dili körükledi. Pandeminin dünyada milliyetçilikleri kabartacağına işaret eden bu durum, aynı zamanda milliyetçiliğin "olmazsa olmazı" militarizmin pekişmesi sorunsalını da önümüze bırakmaktadır.

Salgın döneminde milliyetçiliğin yükselmesiyle ilişkili olarak, pandeminin dünyada yaygın bir biçimde savaş metaforu üzerinden anlatıldığını ve salgınla mücadelenin olağanüstü tedbirleri gerektirmesi anlamında sıklıkla savaş ile ilişkilendirildiğini görüyoruz. Bu dönemde yaşanan karantina süreçleri, hastanelerin ve buralardaki yoğun bakım ünitelerindeki doluluk oranlarının artması, sokağa çıkma yasakları bir savaş hali çağrışımları yapıyor. Gerek doktorlar gerekse siyasiler pandemi ile ilgili konuşurken adeta savaş tasvirleri yapıyorlar. Örneğin Fransa'nın Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, pandeminin ciddiyetine vurgu yapmak için "Bir savaş halindeyiz. Bir orduya ya da başka bir ulusa karşı savaşmıyoruz. Ama düşman orada, görünmez, zorlayıcı, ilerliyor. Ve buna karşı genel seferberlik içinde olmamız gerekiyor" ifadelerini kullanmıştı. ABD Başkanı Donald Trump da pandeminin ilk günlerinden sonra durumun ciddiyetinin ortaya çıkmasının ardından sıklıkla savaş metaforuna başvurdu. Türkiye'de ise hükümet söylemlerinde, bu denli bariz bir savaş metaforu bulunmamasına rağmen örtülü bir militarizmin izlerini görmek mümkün. 11 Mart 2020'de ilk koronavirüs vakasının duyurulmasının ardından, 18 Mart 2020'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın salgına karşı ilk önlem paketini açıklarken, Türkiye'nin bu sürece "en hazırlıklı biçimde yakalandığı", yirmi birinci yüzyılın "Türkiye'nin asrı" olacağı, pandemi sonrası kurulacak "yeni dünya düzeninde Türkiye'nin en güçlü biçimde yerini alacağı" gibi söylemleri pandemi dönemindeki milliyetçi söylemin izleri olarak değerlendirilebilir. Pandemi sırasında hayatını kaybeden sağlıkçılara şehit statüsünün verilmesinin tartışılması ve hükümetin salgınla mücadele kapsamında başlattığı "Biz Bize Yeteriz Türkiyem" dayanışma kampanyasının Kurtuluş Savaşı döneminde savaşan orduya tedarik edilmek üzere halktaki silahların toplanması ile giyecek ve yiyecek maddelerinin zorunlu olarak devlete teslim edilmesini öngören Tekalif-i Milliye dayanışmasına benzetilmesi bu dönemde kullanılan açık savaş retoriği olarak öne çıkıyor.

Pandeminin, milliyetçi-militarist mantığın inşa ettiği toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı eşitsizlikleri derinleştirme sorunu, pandemi döneminde toplumsal cinsiyet alanında çalışmanın önemini ve gerekliliğini artırmıştır. Buradan hareketle, bu makale, koronavirüs hakkında Türkiye ulusal gazetelerinde çıkan haberlerde kullanılan savaş metaforu üzerinden militarist terminolojiyi analiz ederek, pandemi döneminde Türkiye'de militarizmin ve daha genel olarak milliyetçiliğin durumunu ortaya koymayı hedefliyor. Bu amaçla ilk olarak milliyetçilik, toplumsal cinsiyet ve militarizm ilişkisi incelenerek çalışmanın teorik yapısı oluşturulmuştur. Sonrasında, pandeminin toplumsal, sosyal ve ekonomik etkilerini cinsiyete duyarlı bir bakış açısıyla ele alan çalışmaların kısa bir özeti sunulurken, bu dönemde toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin derinleşmesi sorunu ortaya koyulmuştur. Bulgular kısmında, analiz edilen gazetelerdeki militarist söyleme

ilişkin bulgular sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise pandemi döneminde milliyetçi ve militarist ideolojilerin gelişimi ve toplumsal cinsiyet eşit(siz)liği meseleleri tartışılmıştır.

Koronavirüs ve Toplumsal Cinsiyet

Tüm dünyayı sarsan koronavirüs nedeniyle yaşanan ölüm oranları, erkeklerin kadınlara kıyasla daha kırılgan olduğunu gösteriyor, ancak pandeminin toplumsal ve ekonomik hayattaki yansımaları açısından tam tersi bir durum söz konusu. Yapılan çalışmalar, bu dönemde kadına yönelik şiddetin yükseldiğini, kadınların ev içi işlere ayırdıkları zamanın arttığını ve salgın sebebiyle ortaya çıkan ekonomik krizden kadınların erkeklerden daha olumsuz etkilendiğini ortaya koyuyor.

Pandemi sürecinde, ülkeler sağlık sistemlerini bu olağanüstü duruma uyarlamaya çalışırken, dikkat etmeleri gereken önemli konulardan biri de toplumsal cinsiyet bakış açısıyla politikalar üretmek ve pandemiden doğan eşitsizlikleri göz ardı etmemektir (UN Women vd., 2020). Örneğin bu dönemin en önemli problemlerinden biri olarak ortaya çıkan ev içinde kadına yönelik şiddetin artmasına karşı kimi hükümetler sığınma evlerinin sayısının ve buraya yapılan ekonomik yardımların artırılması, kadınlara oteller gibi alternatif konaklama merkezlerinin sunulması, şiddet uygulayan faillerin hane dışında karantinaya alınması gibi uygulamaları hayata geçirdi (Azcona vd., 2020). Türkiye’de ise pandemi öncesinde kadınların şiddet görmesi durumunda başvurabileceği mekanizmaların aktif olarak çalıştığı yetkililerce duyurulsa da “Covid-19 Kapsamında İlave Tedbirler” başlıklı genelge ile 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un esnek uygulanması kararı alındı. Bu durumun kadınlara verilen koruma ve tedbir kararlarında gevşemeye ve kadınların kolluk kuvvetlerine yaptıkları başvuruların cevapsız kalmasına veya gecikmeler yaşanmasına yol açtığı raporlandı (Aygüneş ve Ok, 2020). Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi’nin raporuna göre (2020), Türkiye’de karantina sürecinde kadına yönelik şiddet %27,8 oranında arttı. Aynı araştırmaya göre kadınların %43’ü karantinada şiddete uğradığını belirtti. Pandemi döneminde kadına yönelik şiddet tırmanırken, Türkiye’nin ilk imzacı devletlerden biri olduğu, kadına yönelik şiddeti önlemeyi hedefleyen İstanbul Sözleşmesi’nin Cumhurbaşkanı kararı ile feshedilmesi, üzerinde yoğun olarak tartışılan bir konu oldu.

Kadına yönelik şiddetin yanı sıra pandemi öncesinde de var olan diğer toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler ve kadına yönelik hak ihlalleri pandemiye özel koşullarla birleştiklerinde daha da derinleşti ve yaygınlaştı. Pandemi öncesinde bazı kadınların ev içi emek ve çocuk bakım emeği için dışarıdan- çoğunlukla yine kadınlardan- hizmet almalarına rağmen, yine de kadınların büyük çoğunluğunun temizlik, yemek, çocuk bakımı gibi ev işlerine erkeklerden daha fazla zaman ayırdığı çok sayıda akademik çalışma ile ortaya koyulmuştur. Pandemi döneminde bu bakım ve temizlik desteğinin büyük oranda ya da tamamen ortadan kalkması sonucunda kadının ev içi sorumluluğu ve emeği artmasıyla beraber pandeminin toplumsal cinsiyet rollerini belirginleştirdiği söylenebilir. KONDA’nın yürüttüğü araştırmalarda 2018 ve 2020 verileri kıyaslandığında kadınların ev içi işlere ayırdıkları emek 2 katından fazla arttı (İlkkaracan ve Memiş, 2020). BM Kadın Birimi’nin Nisan 2020’de yürüttüğü bir çalışmada ise Türkiye’de yalnızca kadınların değil, evdeki kız çocukların da oğlan çocuklara kıyasla ev işlerine daha fazla katkıda bulunduğu belirtildi. Kadınların %72’si kız çocuklarının ev işlerinde onlara yardımcı olduğunu söyledi (Kalaylıoğlu vd., 2020). Bu durum, pandeminin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirdiğini gösteriyor. Kandiyoti’nin deyimiyle pandemiyle

birlikte “şaşmayan kural” yeniden devreye girdi: “Ekonomik kriz, salgın ve felaket anlarında ilk feda edilen alanlar ne yazık ki kadınların kazanımları olur” (Başaran, 2020).

İstihdam kaybı ve ekonomik eşitsizlikler, pandemi döneminde kadınları sarsan bir diğer önemli meseledir. Covid-19 pandemisi tüm ülkelerin ekonomisini olumsuz yönde etkilerken, en çok etkilenenler halihazırda dezavantajlı gruplar oldu. Kadınlar, LGBTİ+’lar ve mülteciler çoğunlukla yarı zamanlı, sigortasız ve güvencesiz işlerde çalıştıklarından çalıştıkları sektörlerdeki ekonomik bunalımdan en ağır etkilenenler oldular (BM Kadın vd., 2020). Türkiye’nin ekonomisi de pandemi döneminde gerilerken, TÜİK 2019 verilerine göre 4,3 olarak belirlenen işsiz sayısının, pandemi sonrasında 9-10 milyona çıkması bekleniyor (Memiş vd., 2020). Pandemi öncesinde bile Türkiye’de kadınların istihdamı çok sınırlıyken -2019 yılı 15-64 yaş aralığındaki kadınların istihdam oranı: %32,2 (TÜİK)-, pandemi sonrasındaki durumun daha kötü olacağı tahmin etmek zor değil. Zira, pandemi ve toplumsal cinsiyet konularında yaptığı küresel ölçekli çalışmalarla, pandemi sürecinin kadınlar üzerindeki etkisini ortaya çıkarmada öncü bir rol oynayan Birleşmiş Milletler Kadın Birimi’nin 18 – 25 Nisan 2020 tarihleri arasında, Türkiye’de COVID-19 salgını nedeniyle haftalık ölüm vakalarının günlük ortalamasının zirve yaptığı hafta yürüttüğü anket araştırmasına göre (2020), COVID-19 virüsü, kadınların iş hayatını erkeklere oranla daha fazla etkilemiştir. Bu araştırmaya göre, pandemi döneminde iş yerinden izin alan, evden çalışmaya başlayan ve işini kaybeden kadın sayısı erkeklere kıyasla daha yüksektir. Tüm bunlar, salgının ekonomik maliyetinin de kadınlar açısından daha ağır olduğunu gösteriyor.

Milliyetçilik, Toplumsal Cinsiyet, Militarizm

Milliyetçilik, son iki yüzyılın gelişmelerinde etkili olmuş, militarizm ve toplumsal cinsiyet kurguları ile yakından ilişkili bir ideolojidir. Bu başlık altında milliyetçilik teorilerine kısaca değindikten sonra, bu teorilerin toplumsal cinsiyet kurguları ile ilişkisi üzerinden militarizm ve erkeklikler konularına odaklanılacaktır.

Milliyetçilik hakkında adeta bir tanım bolluğu olsa da, en temel kavramsal bölünme milletlerin tanımında nesnel ve öznel unsurlara verilecek ağırlığa ilişkindir. Nesnel ölçütlere dayanarak yapılan millet tanımları etnisite, din, ortak tarih, ortak köken gibi kişinin doğuştan getirdiği kan bağı ve kültürel benzerlik özelliklerine atıf yaparken; öznel ölçütlere dayanarak yapılan millet tanımları müştereklik duygusu, dayanışma, sadakat gibi irade ve gönüllük esasına dayanır. Milliyetçilik teorilerindeki üç temel yaklaşım millet tanımında söz konusu ölçütlerin hangisinin geçerli olacağına ilişkin tartışma üzerine kurulur. Nesnel ölçütlere vurgu yaparak milletlerin ezelden ebede var olan, modernite öncesi etnik gruplara dayandığını ileri süren ve milletleri ailenin ve akrabalık ilişkilerinin doğal bir uzantısı sayan ilkçi yaklaşımlar (Shils, 1957; Van Den Berghe, 1998) zaman içerisinde etkisini kaybetti. Özellikle 1960 sonrası çalışmalar, milliyetçiliğin modernitenin gereksinimleri sonucunda ortaya çıkan bir düşünce ya da doktrin olarak inşa edildiğini ileri sürer. Millet tanımında öznel ölçütlere vurgu yapan söz konusu modernist yaklaşıma göre milliyetçilik ideolojisi milletleri yaratmıştır ve gerek millet gerekse milliyetçilik, kökenleri on sekizinci yüzyılda bulunabilecek olan tarihsel olgulardır. Milliyetçiliğin sanayileşme ya da daha geniş anlamıyla modernleşme sonrasında ihtiyaç duyulan yeni siyasi-idari düzenin inşası için gerekli insan tipinin oluşturulmasında işlevsel olduğunu öne süren Gellner’e (2013) göre, milliyetçilik devlet ve millet arasında örtüşmeyi ve homojenliği sağlamak için gerekli olan asimilasyon politikalarına başvurur ve -homojen olan- “biz” ve -farklı olan- “onlar” algısına dayanır. Dinin modern çağda işlevini yitirmesi sonucunda, dinin yerini milletin aldığını savunan

Anderson'a (2004) göre ise millet, hem sınırlı hem de egemen olacak şekilde hayal edilmiş bir siyasi topluluktur. Benzer şekilde Hobsbawm (2006) da "icat edilmiş gelenekler" ile milleti ve milliyetçiliği toplumsal mühendislik ürünü olarak görür. Milliyetçiliğe etno-sembolcü yaklaşımın (Smith, 1991) alana en önemli katkısı, hiçbir millet tanımının salt nesnel ya da öznel unsurlara dayanmadığı, genellikle bu ikisinin karışımı olduğu, dolayısıyla bu tipolojilerin gerçekte birbirine teoride olduğundan daha yakın olduğunun altını çizmesidir. Dolayısıyla gerek nesnel ölçütleri esas alan etno-kültürel temelli ilkçi yaklaşım, gerekse öznel ölçütleri esas alan vatandaşlık temelli modernist yaklaşım milliyetçiliğin unsurlarını ortaya koymak bakımından faydalı ve özellikle modernist yaklaşım 'verili' olana ilişkin eleştirel yaklaşımıyla alana önemli katkı sağlamış olsa da, her iki yaklaşımın da sadece nesnel ya da sadece öznel unsurları temel almaları bakımından indirgemeci olduğu söylenebilir.

Toplumsal cinsiyet ile milliyetçilik ilişkisi açısından bakıldığında, söz konusu indirgemecilik büsbütün açığa çıkar, zira milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiler, ana akım milliyetçilik çalışmalarında çoğunlukla göz ardı edilmiştir. İlkçi yaklaşım, milleti geniş bir aile olarak tanımlarken, aile ya da millet içindeki toplumsal cinsiyet rollerine değinmez, söz konusu benzetmenin amacı milletin doğallığını vurgulamaktır. Modernist kuramcılar da milletler ve milliyetçiliklerin inşa sürecini incelerken, toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve kadınları görmezden gelirler. Yani milletlerin inşa ürünü olduğunu söylerken, milletlerin içindeki toplumsal cinsiyet rollerinin inşa ürünü olduğu konusunu ve bunun arkasındaki ideolojik yapılanmayı es geçerek. Bu durum, "verili" kabul edilen millete karşı eleştirel yaklaşırken, 'verili' toplumsal cinsiyet rollerini kabul etmelerinden ve böylece ulusun sahibi, kurucusu ve temsilcisi olan öznenin "erkek" olarak belirmesinden kaynaklanır. Najmabadi'ye (2009) göre ulus, cinsiyetsiz, nötr bir kendilik hali olmayıp erkeklerin kurduğu, aile imgesiyle somutlaştırılmış ve erkeklik imgesiyle cinsiyetlendirilmiş bir kavramdır ki bu sebeple aile, milliyetçi anlatılarda en çok başvurulan mefhumdur. Modern erkek, milliyetçiliğin tüm türlerinde merkezi bir konumda bulunurken, kadın ise, "erkek olan" ulusun, "korunmaya ve sahiplenilmeye muhtaç olan" uğruna savaştığı toprak olarak simgeleşir. Bu anlatıda nesne konumunda bulunan kadın, hakkında söz söylenen yani edilgen pozisyonundadır. Bu durumu gözler önüne seren Nira Yuval-Davis ve Floya Anthias (1989) kadınların ulusal süreçlere katılımı ile ilgili beş ana yol tanımlar: Genelde etnik topluluğun üyelerinin yeniden üreticileri (anneler) ve topluluğun ideolojik yeniden üretiminde kültür aktarıcıları olarak sembolleşen kadınların, bazen de- genellikle durumun duygusal boyutunu manipüle etmek için- "milli" mücadelelerde bizzat katılımcılar olarak rol aldığı görülür.

Tüm bunlar erkeklik kavramının milliyetçilik çalışmalarında önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Zira modern ulus-devlet, ideal ulus söylemini güçlülük, cesurluk, sertlik, koruyuculuk gibi erkeklik özellikleri ve erkek bedeniyle ilişkilendirilen normlar üzerinden kurar. George L. Mosse (1998) tarafından da belirtildiği gibi, milliyetçilik ve modern ulus-devlet, modern erkekliğe paralel olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Geleneksel erkeklikten modern erkekliğe geçişte en temel mesele ise erkeğin savaşta yer alması ve savaşın erkeğe özgü bir prestij unsuru olarak ortaya çıkmasıdır. Geleneksel toplumda sadece üst sınıfın sahip olabildiği bu prestij ulus-devletler ile yaygınlaşan zorunlu askerlik uygulaması üzerinden tüm erkeklerin sahip olabildiği bir prestij kaynağı olmuştur. Başka bir deyişle, modern ulus-devletin ve modern erkekliğin birbirine paralel olması gibi, milliyetçilik ve militarizm de birbirine yakın ve bağlantılı iki kavramdır. Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan ve sonrasında modern ulus-devletin ayrılmaz bir parçası olan zorunlu askerlik uygulamasının sonucunda oluşan yurttaş orduları bu yakınlığı gözler önüne serer. Militarizmin milliyetçi uyarlamalarında tarihin ve bugünün öznesi millet ve/veya ulus-devlettir, insanlar onlar uğruna kendilerini

“feda ederler” (Altınay, 2007a, s.144). Askerlik, toplumlarda yaygın olarak benimsenen, erkek ile şiddet arasında bağlantı kuran özcü argümanlar doğrultusunda “doğal olarak”- kültürel ve biyolojik sebepler aracılığıyla- erkeklere uygun bir eylem olarak görülür (Segal, 1990). Savaşa çağrı bir noktada erkekliğe çağrı anlamına gelir ki, Nagel (1998: 252), kriz dönemlerinde “vatan sevgisi” fikri üzerinden yapılan görev çağrısını, erkeklerin kulaklarını tıkayamayacağı bir sirene benzetir. Bu çerçeve tam da milliyetçilik, erkeklik, militarizm üçgenini ortaya koyar ve bu eksenle erkeğin -kadın ile özdeşleştirilen- vatan uğruna savaşıması idealleştirilerek “savaşçı erkeklik miti” oluşturulur, ki bu zorunlu askerlik hizmetinin meşruiyetini inşa ederek, savaşa halk desteği sağlamanın yolunu oluşturmuştur. Horne’a göre (2004), erkek nüfusunun zorunlu askerliğini sağlayan bu mit sayesinde ulusların varlığını sürdürebilmesi garanti altına alınmıştır.

Enloe’nin (2000) belirli erkeklik tiplerinin belirli kadınlık kurgularını gerektirdiği vurgusu milliyetçiliklerdeki kadınlık ve erkeklik kurguları ile militarizmin ilişkisini açıklar. Buna göre, koruyucu erkek tipi, korunan kadın kurgusunu ve bunlar üzerine kurulan toplumsal cinsiyet rollerini beraberinde getirir. Koruyucu erkek, korunmaya muhtaç kadın ve çocuklar var olduğu müddetçe varlığını sürdürebilecektir. Bu açıklama aynı zamanda farklı erkeklik tiplerinin de varlığına işaret eder. Erkeklik çalışmalarının öncülerinden Connell’in literatüre kazandırdığı “erkeklikler” kavramı, değişmez bir erkeklik fikri yerine erkek egemenliği ile farklı ilişkiler kuran farklı erkeklikleri tanımlayarak dinamik bir ataerkillik kuramı ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyeti biyolojiye indirgeyen görüşlere karşı çıkarak onu sosyal pratikler aracılığıyla inşa edilen, ilişkisel, tarihsel ve değişime açık bir olgu olarak açıklayan Connell, erkekliğin de yekpare olmadığını iddia eder ve iktidarla kurdukları farklı ilişkilere bağlı olarak farklı erkekliklerin var olduğunu ortaya koyar. Bunların arasında hegemonik erkeklik, erkeklerin baskın konumunu ve kadınların itaatini garanti eden, ataerkilliğin meşruiyetini sağlayan toplumsal cinsiyet pratiğinin vücut bulmuş hali biçiminde tanımlanabilir (Connell, 1995, s.77). Suç ortağı erkeklikler, hegemonik erkekliğin tüm gerekliliklerini yerine getirmeyip, gündelik yaşamda hegemonik erkekliğe göndermelerde bulunup onunla iş birliği yaparak eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini kendi menfaatleri için kullanan ve aynı zamanda hegemonik erkekliğin devamını sağlayan çoğunluktaki erkeklere ilişkindir. Madun erkeklikler cinsel yönelimleri ya da benimsedikleri toplumsal cinsiyet rolleri bakımından hegemonik erkeklikten bir sapma olarak inşa edilirler, marjinalleştirilmiş erkeklikler ise sınıf, ırk, etnik köken ve yaş gibi özellikleri nedeniyle ayrımcılığa uğrarlar (Connell, 2019). Tüm erkekleri aynı kategoriye koymayı reddeden bu bakış açısına göre, militarizm yalnızca kadınları dışlamak için erkek egemenliğinin kurulduğu yerler olarak görülemez. Daha geniş bir perspektiften, militarizm baskın kültürel anlayışların baskınlığını nasıl koruduğu ve buna bağlı olarak cinsiyet rollerinin nasıl şekillendiğiyle ilişkilidir. Bu çerçevede, heteroseksüel normların homoseksüellik üzerindeki gücü ya da siyasi veya diğer nedenlerle askeri rejimi reddeden erkeklere uygulanan güç de bir kenara atılmamalıdır (Sinclair- Webb, 2006, s.87).

Ayşe Gül Altınay (2007b), militarizmin ulus-devlet çağı olarak tanımlayabileceğimiz yirminci yüzyılı ve günümüzü anlamak açısından gerekli bir kavram olmasına rağmen yeteri kadar yaygın kullanılmadığını, bunun sebepleri arasında, militarist kavram ve pratiklerin doğallaştırılmış olmasını ve gerek milliyetçiliğin gerekse normatif erkekliğin bu doğallaştırma sürecindeki kritik rollerini gösterir. Bir başka deyişle, erkeklik ile askerlik ilişkisinin doğallaştırılmasıyla militarizmin doğallaştırılması arasında sıkı bir bağ vardır. Sjöberg ve Via’nın (2010, s.7) tanımına göre, militarizm askeri değer ve pratiklerin sivil hayattaki uzantısı olmanın ötesinde, savaş ve barış, askeri ve sivil arasındaki sınırların silinmesi ya da bulanıklaşması anlamına gelmektedir. Militarizmin doğallaştırılmasının farkında olmak bu kavramı milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet

ile birlikte inceleme gerekliliğini de beraberinde getirir. Böylelikle gündelik hayatta sıkça kullanıldığından militarist olduğu izlenimi uyandırmayan pek çok pratiğin cinsiyetçi paradigmadan beslenen milliyetçiliğin bir sonucu olduğu ortaya çıkar. Michael Billig (1995, s.10), “banal milliyetçilik” kavramsallaştırması ile sıradanlaşan ve yaşam pratiklerine sinen milliyetçi kalıpların daha etkili olduğunu ileri sürer. Benzer şekilde ve bununla bağlantılı olarak sıradanlaşan militarizmin sonucu olarak ortaya çıkan militarist olan ile olmayan arasındaki muğlaklık, milliyetçiliğin empoze ettiği cinsiyetçi kalıpların toplumda pekişmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ya da ayrımcılığının toplumun üyeleri tarafından içselleştirilmesini beraberinde getirmektedir. Militarist söylem ve pratiklerin üretildiği savaş dönemlerini incelemek önemli olmakla birlikte, bu söylem ve pratiklerin toplum üzerinde ne kadar etkili olduğunu ve içselleştirildiğini anlamak açısından barış dönemlerini de incelemek, Enloe’nin (1987, s.527) deyişiyle “toplumsal bir süreç olarak militarizme odaklanmak” gereklidir. Böylece militarist olmadığı izlenimi uyandıran pek çok gündelik pratiği deşifre etmek mümkün olur ki bu aynı zamanda söz konusu pratikleri ortaya çıkaran kültürün kurucu ögesi olan milliyetçi paradigma ve onun kurguladığı toplumsal cinsiyet rollerini de görünür kılmak anlamına gelir.

Buradan hareketle, bu çalışma, doğrudan askerlikle ya da savaşla ilişkili olmayan, fakat bir yandan da olağanüstü bir dönem olan koronavirüs pandemisi sürecine odaklanır. Salgınların tarihine bakıldığında, Ortaçağ’dan beri hastalık ve salgınların olumsuz metaforlar (bozulma, çürüme, kirlenme gibi) ekseninde düşünüldüğü ve bunun hastalığa yakalanan kişiyi *utanılmalı bir hastalık* sahibi durumuna düşürerek onu damgalanmasına yol açtığı görülmüştür. Bu damgalama- özellikle de yabancıların ülkeye girişini engellemek isteyen siyasi ideolojiler tarafından kullanıldığında- sonucunda salgınların yabancı düşmanlığının yayılmasında önemli rol oynadığı görülmüştür (Artvinli, 2020). Gerek on yedinci yüzyılda veba gerekse on dokuzuncu yüzyıl başlarında yaygınlaşan kolera salgınlarında yabancılar ve göçmenler *zehir saçan insanlar* olarak damgalanmışlardır. (Price-Smith, 2008; Kohn, 2008). Kadınlar, mülteciler, LGBTİ+’lar gibi dezavantajlı kesimleri daha olumsuz etkilediği göz önünde tutulduğunda, koronavirüs pandemisinin de- damgalama içermese de- toplumsal eşitsizlikleri pekiştirmesi anlamında tarih içinde diğer pandemilerle paralellik teşkil ettiği söylenebilir. Tarihin her döneminde gerek toplumların gerekse siyasi ideolojinin *kötülük* ile özdeşleştirmek istedikleri ve suçu onun *kurbanlarına* yıkacakları bir hastalığa ihtiyacı olduğunu vurgulayan Sonntag, 20. yüzyılda yaygınlaşan kanserin tarif ve tedavisine ilişkin yaygın olarak kullanılan askeri dile dikkat çeker: kanserli hücrelerin *istilacı* karakteri, ilk doğdukları yerden çıkıp küçük ileri *karakolları sömürgeleştirmeleri* (metastaz), buna karşı vücudun *savunma hatlarının* devreye girmesi, tedavide hastaların toksik ışıklarla *bombardımana tutulması* (radyoterapi) (Sonntag, 1978: 76-77). Tarih boyunca hastalıkların ve salgınların dönemin egemenleri tarafından manipüle edildiği düşünüldüğünde Sonntag’ın vurguladığı 20.yüzyıl hastalıklarının ifadesinde yaygın olarak kullanılan militarist dil, militarizmin bu çağda egemen sınıfın tercihi olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu açıdan koronavirüs pandemisinin ne ölçüde militarist metaforlar üzerinden düşünüldüğünün izini sürmek, hem militarist yargı ve değerlerin Türkiye toplumunda ne şekilde doğallaştırıldığını ve normalleştirildiğini, hem de- daha geniş bir perspektiften- 21. yüzyılda militarizmin (ve milliyetçiliğin) ne ölçüde egemen bir ideoloji olduğuna ve küreselleşme meselesine ilişkin çıkarımlar yapma imkanı sunuyor.

Çalışmada pandemi döneminde Türkiye’nin incelenmesinin sebebi ise Türkiye’de militarist ideolojinin makbul erkekliğin tanımlanmasında oynadığı önemli roldür. Türkiye’de militarizm, özellikle de zorunlu askerlik uygulaması üzerinden, erkeklerin toplumsallaşma süreçlerini ve devletle ilişkilerini şekillendiren ve toplumsal cinsiyet rollerini belirleyen adeta bir iktidar unsuru olmuştur (Sünbuloğlu, 2013, s.5). Türkiye’de

zorunlu askerlik hizmeti yalnızca, hatta birincil olarak devlete hizmet olarak görülmez, -erkekliğe bir geçiş töreni olarak- aynı zamanda ideal erkekliği tanımlayan bir işleve sahiptir (Altınay, 2005, s.82). Altınay ve Bora'nın (2002, s.141) belirttikleri gibi, zorunlu askerlik, Türkiye'nin kapalı toplum olma özelliği taşıdığı 1980'lere kadar, militarist milliyetçi bir doktrinin özellikle taşralı erkeklere aktarıldığı elverişli bir alan işlevi görmüştür. Zorunlu askerliğin sivil hizmet ile ikamesinin mümkün olmadığı, dolayısıyla ordu tarafından sağlıklı sayılan her erkeğin askerlik yapması gerektiği Türkiye'de orduda teşvik edilen erkeklik biçimi, askeri olanın sivil olandan üstünlüğüne dayandırılır, zira bir subay eğitilip yetiştirildiğinde misyonu Türk milletine rehberlik etmek olan kolektif yapı ile sorunsuz bir şekilde kendini tanımlama hakkına sahip olur (Sinclair-Webb, 2006, s.71). 1980 sonrası yıllarda askerliğin yüceltilmesi ve toplumun kültürünün bir parçası haline getirilmesi anlamında Türkiye'de militarizmin toplum hayatı üzerinde etkisini sürdürdüğü çeşitli çalışmalarla ortaya koyulmuştur (İBÜ Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi). Ulus devletin zorunlu askerlik hizmeti ile birlikte militarist zihniyeti yaygınlaştırmak için kullandığı, ordudan sonra, bir diğer önemli aracı zorunlu eğitimidir (Altınay, 2005, s.69). Türkiye'de hegemonik erkekliğin askerlik ve savaşma deneyimleri üzerinden tanımlanması sonucunda ders kitaplarında kadınların rolü ya erkeklerin eşi, annesi oldukları ya da savaşta katkı sağladıkları ölçüde anlam kazanmaktadır (Altınay, 2007a). 2000'li yıllarda ders kitaplarında erkek egemen cinsiyetçi söylem açık olmaktan çok örtülü bir şekilde var olmaya devam etmekte, örtük cinsiyetçi söylem; cinsiyetçi bir sosyal rol dağılımı, ataerkil aile yapısı tasvirleri ve cinsiyetçi bir dil kullanımı yoluyla ders kitaplarında kendini göstermektedir (Gençkal Eroler, 2019). Tüm bunlar, Türkiye'de milli eğitimin toplumun militarizasyonunu mümkün kılacak şekilde kurgulandığına ve "makbul vatandaş"ın sivil değil, "militan vatandaş" olduğu tezinin (Üstel, 2004) geçerliliğini koruduğuna işaret etmektedir. Milliyetçilik, toplumsal cinsiyet ve ideal erkeklik kurgusunun kesişiminde yer alan militarizm ve militarist söylem Türkiye'de vatandaşlık kurgusunun temelini oluşturmaktadır.

Veri ve Yöntem

Bu makalenin amacı, pandemi döneminde Türkiye'de iktidarın ve toplumun toplumsal cinsiyete ve militarizme bakış açılarını ortaya koymak, bu olağanüstü dönemde militarizmin ne ölçüde sıradanlaşarak yaşam pratiklerine sinerek içselleştirildiğini incelemektir. Bu amaçla gerek iktidarın gerekse toplumun nabzını tutan medya, toplumda içselleştirilmiş değerlerin izlenebileceği mecralar olduğundan, militarist söylem analizi gazeteler üzerinden yapılacaktır. Zira bir ülkenin gündemini oluşturma ve kamuoyunu bilgilendirmede başat rol üstlenen medya, günümüzde önemli bir siyasi aktördür. Bilginin birincil vericisi olarak kabul edilen medya, aynı zamanda kamuoyunu temsil eden bir aktördür (Cohen, 1973). Kamuoyu ile hükümet arasında bir köprü işlevi gören medyanın (Malek ve Wiegand, 1998, s. 13-14), hem siyasi karar vericiler hem de halk tarafından yönlendirilen bir yapı olarak her ikisini de temsil ettiği söylenebilir.

Veriler, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) dijital gazete arşivinden elde edilmiştir. Gazetelerin farklı ideolojik yönelimleri göz önünde bulundurularak, bunların sonuçları etkileme riskini en aza indirmek amacıyla tüm gazete haberleri araştırmaya dahil edilmiş ve bu da medyayı bir bütün olarak ele almak mümkün kılmıştır. Böylece araştırılan dönemde hem muhafazakar, liberal ve sol görüşlü gazetelerin militarizmi ne ölçüde doğallaştırdığı eşit olarak analize dahil edilebilmiş hem de farklı görüşteki gazeteler arasındaki militarist söyleme ilişkin karşılaştırma yapmak mümkün olmuştur.

Türkiye’de ilk tespit edilen koronavirüs vakası Sağlık Bakanlığı tarafından 11 Mart 2020’de açıklansa da, salgın Çin’de 1 Aralık 2019’da ortaya çıktığı için Türkiye’de salgına ilişkin haberler 2020 yılının başından itibaren çıkmaya başladı. Bu sebeple analiz, 1 Ocak 2020 ile 31 Aralık 2020 arasında yapılmış olup, bu tarihler arasındaki gazete arşivinde, “düşman”, ve “savaş” kelimelerinin “koronavirüs” ile bir arada geçtiği haberler taranmıştır. Böylece, tarama “koronavirüs-düşman” ve “koronavirüs-savaş” olmak üzere iki ayrı şekilde yapılmış olup, sonuçlar TBMM arşivinden gazete isimlerini de içeren gazete küpürleri şeklinde elde edilmiştir. Böylece çıkan sonuçlar; koronavirüsün ne sıklıkta, ne şekilde ve hangi gazetelerde bu iki kelimeyle bir arada geçtiğini değerlendirmeye imkan sağlamıştır. Analiz temelde niteliksel bir araştırma yöntemi olan içerik analizi üzerinden yapılmış olup, oluşturulan kategoriler neticesinde bazı niceliksel sonuçlar da çıkarılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu araştırma kapsamında yapılan iki farklı tarama sonucunda toplamda 256 haber elde edilmiştir. Taranan haberler içinden koronavirüs salgının doğrudan “düşman” ya da “savaş” kavramlarıyla ilişkilendirilmediği -örneğin “PKK ile savaş” ya da soyadı “Savaş” olan birinin haberde geçmesi sonucu çıkan- haberler ve iki farklı tarama sonucunda çıkan haber tekrarları çıkarıldığında 239 haber² incelenmiştir. 239 farklı haberde koronavirüs salgını ve salgınla mücadele “düşman” ya da “savaş” kelimeleri ile ifade edilmiş olup, bu haberlerin analizi sonucunda bulgular beş farklı kategoriye ayrılmıştır: sağlık çalışanları, açık milliyetçi ideoloji içeren haberler, sağlık-spor-sanat vb. toplumsal (ideolojik olmayan) haberler, dış haberler. Söz konusu kategoriler daha rahat bir anlatım ve karşılaştırma imkanı sağlamaları sebebiyle oluşturulmuştur.

Sağlık Çalışanları

Koronavirüs ile mücadelenin savaş metaforu ile anlatıldığı haberlerin içinde sağlık çalışanlarına ilişkin olanlar önemli bir ağırlığa sahiptir. Tarama sonucunda analiz edilen haberlerin 49 tanesinde sağlık çalışanlarının savaşla ilişkilendirilerek anlatımı söz konusudur. “vatan için ön cephede savaşan askerler”, “sağlık ordusu”, “koronavirüsle savaşın kahramanları”, “canları pahasına koronavirüsle savaşanlar” sağlık çalışanlarına ilişkin sıklıkla kullanılan ifadelerdir. Salgın döneminde halkı salgının seyri hakkında bilgilendirmek için sıkça açıklama yapan Sağlık Bakanı Koca ve Cumhurbaşkanı Erdoğan sağlık çalışanlarına ilişkin “sağlık ordumuz”, hayatını kaybeden sağlıkçılardan bahsederken ise “sağlık şehitleri” terimini kullanmışlardır. Hastanelerin acil servislerinin “savaş meydanı” (“Ön Cephede Neler Yaşanıyor?”, 2020), filyasyon ekiplerinin “koronavirüs savaşının beyaz ordusu” (“Başarının Sırrı”, 2020), 112 Acil servis ekiplerinin “pandemiyle mücadelenin yerdeki ve gökteki akıncıları” (Yıldırım, 2020) şeklinde tasvir edilmesi gazetelerde pandeminin açık biçimde savaş metaforuyla ilişkilendirildiğini gösterir.

Sağlık emekçilerine destek verilmesi gerektiğinin altını çizen bir haberde şu ifadeler yer verilir: “Sağlık çalışanları koronavirüsle savaşta ön cephede... Cephede Mehmetçik neyse bugün sağlık çalışanları o demek”

² Haberlerin gazetelere dağılımı şu şekildedir: Milliyet(24), Sabah(22), Türkiye(18), Sözcü(14), Hürriyet(14), Cumhuriyet(13), Posta(12), Akşam(11), Korkusuz(9), Aydınlık(8), Yeni Akit(7), Türkgün(7), Karar(7), Milat(6), Birgün(6), Gazete Pencere(6), Şok(6), Analiz(5), Milli Gazete(5), Yeni Yaşam(5), Yeni Birlik(5), Türkiye’de Yeni Çağ(4), Yeni Mesaj(4), Doğru Haber(4), Yeni Şafak(3), Diriliş Postası(3), Yurt Gazetesi(3), Yeni Asya(3), Günlük Evrensel(2), Yeni Asır(2), Anayurt(1).

("Sağlık Emekçilerine Destek", 2020). Bazı haberlerde ise pandemi sürecinde virüse yakalanarak hayatını kaybeden sağlık çalışanlarını şehit olarak anmanın ötesinde onlara şehit statüsü verilmesi önerilir.

"Sağlık Bilimleri Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Cevdet Erdöl, dün yaptığı açıklamada, tıpkı cephede olduğu gibi vatan ve millet uğruna covid-19 pandemisine karşı vatandaşların hayatlarını kurtarmak için çalışırken can veren sağlık çalışanlarının şehit, tedavi sonrası kalıcı hasarı olan çalışanların ise gazi sayılmaları gerektiğini belirtti." ("Sağlık Çalışanlarına Şehitlik Ünvanı", 2020).

Gerek muhalefet partileri gerekse sağlık çalışanları ve sendikaları tarafından dillendirilen, görev başında hayatını kaybeden sağlık çalışanlarına şehit hakları verilmesi talepleri hükümet tarafından 2020 yılının Aralık ayında söz konusu sağlık çalışanlarının yakınlarına maaş bağlanması şeklinde yerine getirilmiştir. Tüm bunlar askeri olanın sivil hataya sızmasının açık ifadelerdir. Ayrıca, savaş ile barış ve sivil ile askeri olan arasındaki sınırların silinmesinin örnekleri olarak Sjöberg ve Via'nın militarizm tanımına uygundur (2010).

Gazetecilerin ya da siyasilerin sağlık çalışanlarını tarif ederken "asker", "şehit", "kahraman", "ordu" gibi kelimeler kullanmasının yanında bazı sağlık çalışanları da yaptıkları işi tarif ederken yoğun bir militarist dil kullanmışlardır. Bir sağlık çalışanı hayatını kaybeden sağlıkçılara şehit statüsü verilmesine yönelik memnuniyetini şöyle dile getirmiştir: "Askerin savaşta durumu neyse biz sağlıkçılar da koronavirüsle savaşta asker gibi cephedeyiz. Devletimizin sağlıkçılara sahip çıkması bizi mutlu etti." ("Korona Kurbanı Sağlık Çalışanları", 2020). Başka bir sağlıkçı ise şöyle konuşur: "Biz çok büyük bir sağlık ordusuyuz. Büyük ordumuzla koronavirüsle savaşta en öndeyiz" (Yıldırım, 2020) Pandemi döneminde evdeki çocuğunun doğum gününü yanına giderek kutlayamayan hemşire bir anne, gazete aracılığıyla oğluna şu sözleri iletir: "Annen bir savaşçı, annen vatan görevinde..." ("İyi ki doğdun", 2020). Sağlık Bakanlığı'nın kurduğu Filyasyon (saha) ekiplerinde yer alan sağlıkçılar ise şu ifadeleri kullanır: "Kendimizi, vatan için cephede savaşan askerler gibi hissediyoruz. Düşmanımız koronavirüs ve halkımızın sağlığı için korkusuzca onun üzerine yürüyoruz" ("Korona Avcıları", 2020). Aslında ifade edilmek istenen şey, sağlıkçıların görevlerini yaparken yani insanları sağlıklarına kavuşturmaya çalışırken hayati tehlike altında olduklarıdır. Bu anlamda insan hayatını kurtarmak, üstelik bunu yaparken hayatını riske atmak gibi bir fedakarlık toplum algısında "savaşan asker" çağrışımları yapmaktadır, ki bu toplum zihninde içselleştirilmiş bir militarist mantığa işaret eder. Bu durum, insan hayatının söz konusu olması gibi yapılan işin ciddiyeti ve anlamı arttıkça militarist vurgunun arttığını gösterir. Bu da en anlamlı eylemin savaşmak, en anlamlı uğraşın ise askerlik olduğu algısının yaygınlığına işaret etmektedir. Bu çerçevede, Sinclair-Webb'in (2006) orduda teşvik edilen erkeklik biçiminin "askeri olanın sivil olandan üstünlüğüne dayanması" durumunun ordunun ötesinde sivil hayatta da geçerli olduğunu, toplum tarafından içselleştirildiğini gösterir.

Müzik Eğitimcileri Derneği Başkanı'nın şu sözleri ise "savaş", "şehit", "karargah", "ordu" gibi kelimelerin bir arada kullanıldığı yoğun bir militarist dilin yanında, sadece sağlık çalışanlarının değil, eğitim çalışanlarının da ordu mensubu olarak ifade edildiği "topyekun savaş" algısını açığa çıkartması bakımından kayda değer:

"Ülkemizde bu savaşın karargahında yorgunluk nedir bilmeyen, şehitler veren ama kararlılıkla başarıya odaklanan yiğit bilim insanlarımız sağlık ordumuzdur. Eğitim ordusu olarak bugünkü görevimiz bilim insanlarımızın, sağlık ordumuzun başarısı için kurallara uymak ve örnek tutumumuzla öğrencilerimizin, velilerimizin, halkımızın evde kalmasına öncülük etmektir." ("MÜZED: Koronavirüsle savaşımı kazanacağız", 2020)

Tüm bunlar koronavirüsle mücadele eden herkesin bir noktada askerleştirildiği, bireysel sorumluluğun yerini “görevimiz” gibi ifadeler üzerinden adeta askeri bir sorumluluk şeklinde ifade edildiğini gösterir. Bu durum Türkiye’de cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ‘ideal vatandaş’ kurgusunun sivil değil, militan vatandaş olduğu gerçeğini açığa çıkartmaktadır. Fakat bunun da ötesinde pandemi koşullarının etkisiyle militarist dilin siyasetçilerden gazetecilere, sağlık çalışanlarından sanatçılara kadar yaygınlaştığı ve sıradanlaştığı ölçüde hegemonikleştiği söylenebilir.

Açık Milliyetçi İdeoloji İçeren Haberler

Bu başlık altında, koronavirüs haberlerinde gazetelerde kullanılan militarist dilin ötesinde milliyetçi ideolojinin ve onun bir uzantısı olan “biz” ve “onlar” ayrımının ve milliyetçi bir üstünlük ifadesinin belirgin olduğu haberler toplanmıştır. Taramalar sonucunda belirtilen şekilde “ideolojik” haber sayısı 38’dir.

Taranan haberler içinde, pandemi koşullarını savaş koşulları gibi düşünmenin gazetelerdeki en bariz örneği, koronavirüs ile mücadelenin Kurtuluş savaşı ve 15 Temmuz darbe girişimine karşı koyulması ile ilişkilendirildiği haberlerdir. Bu haberler aynı zamanda milliyetçi ideolojinin ve militarizmin de en yoğun olarak gözlendiği haberlerdir. Pandemi döneminde dayanışmanın “milli” bir mesele olarak değerlendirilmesi, dahası Kurtuluş Savaşı dönemine atıfla askerileştirilmesi, salgın ile mücadelenin askeri bir mantık ve dil üzerinden kurulduğuna, buna göre en anlamlı dayanışmanın milli ve askeri dayanışma olduğu algısına işaret etmektedir. Bu algı aynı zamanda, hem erkekliğin askerlik ve savaşmak üzerinden idealleştirildiği bir toplumsal cinsiyet rejimine hem de ideal vatandaşlığın “asker-vatandaş” üzerinden tanımlandığı bir vatandaşlık rejimine işaret eder.

Militarist ideolojide askeri alanın yöntemleri ile sivil alanın siyasi uzlaşmazlıkları çözülmeye çalışıldığı için, “milli menfaat” meselesi ilan edilen her türlü konu sivil alandan askeri alana kaydırılarak emir-komuta zinciri ekseninde çözülmeye çalışılır. Bu açıdan bakıldığında, pandemiyle mücadelenin “milli mücadele” ilan edilerek militarizasyonu bir demokrasi sorununu da beraberinde getirmektedir. Pandemi döneminde belediyelerin dayanışma kampanyalarının engellenerek Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın başlattığı “Biz Bize Yeteriz Türkiye” kampanyasını tekleştirmek buna örnek olarak gösterilebilir. Güçlü liderin dayanışma dahil her şeyi tek elden yönetmesini öne çıkaran “tektipçi” bir anlayış milliyetçi ideolojilerde çokça rastlanan bir durumdur. Kampanyanın ismi -“Türk’ün Türk’ten başka dostu yok” söylemini de andıran- açık milliyetçi çağrışımlar yaparak toplumu milliyetçi bir kitle seferberliğine davet etmektedir. Kampanyayı, vatandaşların birbirine değil, devletin ihtiyaç sahibi vatandaşa destek vermesi gerektiği noktasında eleştirenlere Erdoğan’ın Kurtuluş Savaşı dönemindeki “Tekalif-i Milliye” örneğiyle cevap vermesi de aslında bu kitle seferberliğinin militarist karakterini yansıtır. Tarama sonucunda çıkan gazete haberlerinde pandemi dönemi ve yardım kampanyası tam da Erdoğan’ın Kurtuluş Savaşı’na atıfla öngördüğü kitle seferberliği üzerinden anlatılıyor:

“Türkiye, koronavirüs düşmanına karşı adeta bir Kurtuluş Savaşı veriyor. Ve tıpkı Milli Mücadele yıllarında olduğu gibi 7’den 70’e herkes bir işin ucundan tutuyor, ya maske diyor, ya yoksulun ihtiyacını gideriyor, ya da komşusunun, köylüsünün yardımına koşuyor.... Aydın’da 11 yaşındaki Murat Kaya, kumbarasındaki 407 lirayı Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın başlattığı ‘Biz Bize Yeteriz Türkiye’ kampanyasına bağışladı” (“Birimiz Hepimiz”, 2020).

Pandemiyle mücadele kapsamında alınan tedbirlerden dolayı mağdur olan dar gelirli vatandaşlara yardım etme hedefiyle başlatılan bu kampanyayı, devletin böyle bir kampanya başlatmak yerine kendi bütçesinden bu vatandaşlara kaynak aktarması gerekliliği üzerinden eleştirenlere karşı bir haberde “AB ülkeleri de bağış topluyor... Üstelik Avrupa’nın ekonomisi ve sağlık sistemi çökme durumunda” (Uzun, 2020) şeklinde bir savunma dikkat çekicidir. Bu habere benzer, Avrupa’nın ekonomisinin ve sağlık sisteminin çökme durumunda olduğu, Türkiye’nin ise Batı’dan daha iyi durumda olduğu, hatta Avrupa’ya ve ABD’ye yardım ekipmanı göndermesi anlamında “yardım seferberliği” (“ABD’ye yardım”, 2020) yaptığına dair pek çok haber vardır. “Batı çökmek üzere”, “Batı’dan daha iyiyiz” söylemleri tam da hükümetin pandemi yönetimine yönelik eleştirilere yanıt olarak ver(il)mesi “Batı’nın üstünlüğü” fikri karşısında hissedilen baskının bir yansıması olan milliyetçi bir özgüven sorununa işaret etmektedir.

“15 Temmuz hain darbe girişiminde yaralıları tedavi etmek için kahramanca bir mücadele veren sağlıkçılar bugün de koronavirüse karşı ön cephede savaşıyor. Olağanüstü durumlarda vatan-millet denilince milletimizden sağlık çalışanına kadar hepimiz tek yürek oluyoruz. Kurtuluş Savaşı ruhumuz canlanıyor. İşte bu yüzden sağlıkçılarımız hainlere karşı da koronavirüse karşı da bu kadar yenilmez. Tek yumruk. Bu yüzden ABD’den de, Batı ülkelerinden de daha güçlü bir sağlık sistemimiz var” (“15 Temmuz doktorları şimdi koronaya karşı”, 2020).

Bu iki örnekte görüldüğü üzere Çin’de başlayıp tüm dünyaya yayılması anlamında aslında hiç de ‘milli’ olmayan bir salgına karşı gerekli olan dayanışmanın bazı gazetelerde ‘milli mücadele’ şeklinde değerlendirilerek ‘topyekun savaş’ algısı yaratıldığı görülmektedir. Söz konusu milli mücadele- tüm milliyetçi ideolojilerde olduğu gibi- “biz” ve “öteki” kurguları üzerinden ilerlemektedir. Salgın döneminde artan milliyetçi ve militarist vurgu, tarih boyunca salgınların siyasi egemenler tarafından manipüle edilmesinin günümüzde de devam etmesinin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, pandemi sürecinde gazetelerde yükselen militarist söylem, Sontag’ın hastalıkların savaş metaforu ve militarist dil eşliğinde düşünülmesinin yaygınlığı önermesini de doğrular niteliktedir.

Bu “savaş”ta “bizim” sağlık sistemimizin, -ABD ve Avrupa kast edilerek- “onların” sağlık sisteminden daha güçlü olduğu vurgusu gazetelerde sıkça yer almaktadır. Örneğin, Dış İşleri bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun “Rakamlara bakarsanız koronavirüsle savaşta Türkiye’nin birçok AB ülkesinden çok daha iyi iş çıkardığını görebilirsiniz” (“Turizmde hedef”, 2020; “PKK şehirde temizlenecek”, 2020), Kültür ve Turizm bakanı Mehmet Ersoy: “Hem sağlık hem hastane altyapısına bakıldığı zaman şu an en iyi ülke Türkiye diyebiliriz” (“Kriterimiz sosyal mesafe”, 2020) sözleri söz konusu üstünlük iddiasının hükümet mensuplarınca ifadeleridir. Gazetelerdeki örnekler çeşitlendirilebilir:

“Batı koronavirüse karşı önlem almakta başarısız olurken Türkiye’nin geldiği nokta dünya basınıni imrendiriyor... Türkiye’nin koronavirüsle savaşı dünyaya örnek oldu” (“Türkiye ipuçları takibinde uzman”, 2020).

“Terörle mücadele ve sınır ötesi harekatlarda destan yazan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), pandemi ile savaşta da dünyaya örnek oldu. Disiplinli, sıkı ve koordineli tedbirlerle vakanın en az görüldüğü ordu olarak dünya tarihine geçti” (“Ordumuz başardı”, 2020).

“Koronavirüsle savaşta dünya Türk insanına hayranlık duydu” (Maske ve sosyal mesafeye dikkat”, 2020).

Sağlık, Siyaset, Spor, Sanat Vb. Toplumsal Haberler (İdeolojik Olmayan)

Militarizmin doğallaşması ve sıradanlaşmasının en tipik örnekleri, gazetelerde milliyetçi ideoloji yüklü olmayan “sıradan” sağlık, siyaset, sanat ve spor vb. toplumsal haberlerde görülür. Milliyetçi ideolojinin bir uzantısı olan militarist dilin tıpkı milliyetçilik gibi üzerine düşünülmeden, ideolojik olduğu fark edilmeden, “kendiliğinden” hayatımıza ve dolayısıyla dilimize yansması durumu en çok bu haberlerde görülür. Zira bu haberler Kurtuluş Savaşı ve 15 Temmuz darbe girişimine benzetmelerinin, “batıdan daha iyiyiz” vurgularının yapıldığı haberlerle kıyaslandığında “ideolojik olmayan” haberlerdir. İdeolojik bir şey söyleme amacı olmayan bu haberlerdeki militarist söylem, tam da Billig’in sözünü ettiği milliyetçiliğin sıradanlaştığı ölçüde güçlendiği argümanını destekler.

Taranan haberler içinde ideolojik olmayan sağlık, sanat ve spor haberlerinin sayısı 97’dir. Örneğin koronavirüse yakalanan kişilerin sağlıklarına kavuşmada moral desteğinin önemine dikkat çeken bir haber, “koronavirüsün düşmanı moral” (2020) başlığıyla verilirken koronavirüse karşı etkili olabilecek ilaçlarla ilgili başka bir haber “koronavirüsle savaşın umudu olan ilaçlar” (“Koronavirüsle savaşın umudu”, 2020), psikologların önerileri “koronavirüsle savaşmak için psikolojik olarak ne yapmak gerektiği” (Fenerbahçe’de psikologlar iş başında”, 2020) şeklinde ifade edilir. Bilkent, Ankara ve Hacettepe Üniversiteleri’nden araştırmacıların koronavirüsün hücreye girişini engelleyecek bir burun spreyi geliştirdiği haberi “Koronaya Türk duvarı” (2020) başlığı ile verilirken doğru beslenmenin ve egzersizin “doğal virüs savaşçısı” olduğunu ifade eden bir haber ise şöyle devam eder: “Fizyoterapi koronavirüs ile mücadelede bağışıklık sistemini güçlendirmek adına başarılı bir silah olacaktır. Fizyoterapi, vücuda sızan görünmez düşman koronavirüse karşı kalkan oluşturuyor” (Koronavirüsü fizyoterapiyle yenin”, 2020). Mizahın stresle baş etmeyi sağladığının altını çizen bir haber ise, “mizah da virüsle savaşıyor” (2020) başlığıyla verilirken, bir başka haberde vücudun bağışıklık sisteminin önemine dikkat çekmek isteyen bir doktorun şu sözleri dikkat çekiyor: “Koronavirüsle savaşın yöntemi kendi ordumuzun komutanı olmak” (“Elimizdeki en büyük güç bağışıklığımız”, 2020).

Spor haberleri içinde de militarizmin sıradanlaşması yaygındır. Örneğin, basketbol ve futbol oyuncularının ve takımlarının pandemi ile mücadelede hastanelere yaptıkları bağışları konu eden haber “spor dünyası koronavirüse savaş açtı” alt başlığıyla verilirken (“7,5 milyon euroluk dev bağış”, 2020), pek çok oyuncunun virüse yakalanması “takımların çoğu koronavirüsle savaşıyor” (“TSYD: Avrupa eve gitti”, 2020) şeklinde ifade ediliyor. “Beşiktaş teknik direktörü Sergen Yalçın, koronavirüsle savaş mesajı verdi” (“Beşiktaş’ta sıkıntı yok”, 2020), “Karşımızda her an her yerden saldıracak bir düşman var. Koronavirüsle savaş, 2-3 aylık bir mücadele değildir” (Onur, 2020), “Dünyayı sarsan koronavirüsle savaşa Galatasaraylı Adem Büyük de katıldı” (“Terim’in virüsünde Albayrak şüphesi”, 2020) gibi ifadeler militarist dil içeren spor haberlerine örnek olarak verilebilir.

Bunların dışında yoğun yapılaşmanın koronavirüs savaşında “büyük düşman olabileceği” (“Yoğun yapılaşma virüsün hızını artırıyor”, 2020), Turkcell teknolojilerinin ofiste koronavirüse ile savaştığı (Turkcell teknolojileri ofiste koronavirüse savaş açıyor”, 2020), Türkiye koronavirüsle savaşıırken çevre yıkımı yapıldığı (“Kayyım sessiz sedasız izni aldı”, 2020) haberleri de yine bu başlık altında toplanmıştır. Özellikle de “ideolojik olmayan” başlığı altında yer alan, tamamen sağlık, sanat, spor ve kültür haberlerini içeren bu örnekler militarist ideolojinin zihinlerde çokça içselleştirilerek sıradan hale geldiğini göstermesi bakımından çarpıcıdır. Türkiye’de askerlik ve savaşma deneyiminin erkeklerin merkezi konumunu ve kadınların ikincil

(nesne) konumunu pekiştirdiği düşünülürken, pandemi döneminde militarizmin sıradanlaşarak güç kazanması, toplumda erkeklerin baskın rolünü meşrulaştıran hegemonik erkekliğin de güç kazanması anlamına gelmektedir. Hegemonik erkekliğin güç kazanması ise pandeminin toplumsal ve ekonomik maliyetinin kadınlar için daha ağır olması, bir başka deyişle toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin derinleşmesi sorununu açıklamaktadır. Kandiyoti'nin vurguladığı "ekonomik kriz, salgın ve felaket anlarında ilk feda edilenin kadınların kazanımları olması" kadının erkekle eşit özne olmasını engelleyen ve onu nesne konumunda bırakan "ideal erkek"- ve "ideal kadın"- kurgusundan kaynaklanmaktadır. İdeal erkekliğin 'savaşçı erkek' şeklinde kurgulanmasına doğru orantılı olarak toplumda militarizm sıradanlaşmakta ve güç kazanmaktadır. Pandemi döneminde kadına yönelik şiddetin artması, daha da artan ev içi ve çocuk bakımı emeği, işini kaybeden kadın sayısının erkeklerden daha yüksek olması, bu dönemde "savaşçı erkek miti" üzerinden sıradanlaşan ve doğallaşan militarizmin tezahürleri olarak görülebilir.

Sağlık çalışanları için sıklıkla kullanılan "kahramanlık" kelimesinin de yaygınlaşarak sıradanlaştığı gözlenmektedir. Örneğin Sağlık Bakanı Fahrettin Koca "Evde kalan halkımız koronavirüsle savaşın gizli kahramanıdır" ("Susun ve dinleyin", 2020) ya da "Dünyanın imrendiği koronavirüsle savaşta başarının kahramanı tedbirlere uyan 83 milyondur" ("İkinci döneme geçiyoruz", 2020) sözleri ile herkesin koronavirüs tedbirlerini ciddiye alarak kendisini ve çevresini virüsten koruması, böylece sorumlu davranmasının gerektiğini söylemektedir. Böylesi makul ve anlaşılır- ve ideolojik olmayan- bir talebin tüm halkın kahramanlaştırılması üzerinden askerileştirilmesinin izlerini taşıması militarizmin hükümet söylemlerinde de sıradanlaştığını gösterir.

Benzer şekilde, koronavirüsten korunmak için gerekli olan maskeleri üreten meslek liselileri takdir ederken kullanılan "kahramanlar", "üretim seferberliği", "destan yazdılar" gibi ifadeler de sıradanlaşan militarist zihniyetin gazetelerdeki yansımasıdır:

"Türkiye'nin dört bir yanındaki meslek liseleri koronavirüsle savaşta ihtiyaç duyulan sağlık ekipmanlarının üretiminde lokomotif oldu... Üretim seferberliği.... Meslek liseleri destan yazıyor. Bu sürecin kahramanlarından biri oldular." (Yılmaz, 2020)

"Türkiye'nin dört bir yanındaki meslek liselerinde kimya bölümü öğrencileri, koronavirüs tehdidine karşı dezenfektan ve cerrahi maske üreterek koronavirüsle savaşa önemli bir katkı sunuyor... Liseli kimyagerlerin koronavirüs savaşı... 15'liler virüse karşı seferberlikte." ("15'liler virüse karşı seferberlikte", 2020)

Yukarıdaki her iki haberde de liseli öğrencilerin üretimlerini anlatırken kullanılan "seferberlik" kelimesi, tarama sonucunda elde edilen başka haberlerde de dikkat çeker. Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre "seferberlik" kelimesinin birinci anlamı "bir ülkenin silahlı kuvvetlerini savaşa hazır duruma getiren, ülkenin ekonomisini, yönetimini savaş gereklerine uyacak duruma sokan hazırlık ve önlemlerin tümü", ikinci anlamı ise "bu önlemlerin alındığı ya da savaşın sürdüğü dönem" olarak belirtilir. Kelime anlamı savaşa hazırlık ya da savaş dönemini ifade ettiği "seferberlik" kelimesi genellikle salgına karşı alınan tedbirlerin anlatımında kullanılmaktadır. Örneğin, "Koronavirüsle Topyekun Savaş" başlıklı bir haberde Cumhurbaşkanı Erdoğan virüs tehdidinin en kısa sürede bertaraf edilmesi için devlet olarak bütün imkanları "seferber" ettiklerini belirtir. ("Koronavirüsle topyekun savaş", 2020) Adana'da salgına karşı alınan önlemler "koronavirüs seferberliği" ("Adana Büyükşehir Belediyesi'nden koronavirüs seferberliği", 2020) başlığı ile verilirken, bir başka haberde ise "Koronavirüs salgınına karşı başta yerel yönetimler olmak üzere kamu kurumları adeta

seferberlik ilan etti" ("Temizlik Savaşı", 2020) ifadesi yer alır. "Marmaris Belediyesi virüse karşı savaşıyor" (2020) başlığıyla Marmaris Belediyesinin virüse karşı aldığı önlemler anlatılırken, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından alınan önlemler "İBB koronavirüse savaş açtı" (2020) başlığı ile veriliyor.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Tüm insanlık olarak görünmez düşmana karşı zor bir savaş veriyoruz. ("Salgın sonrasına hazırlanmalıyız", 2020)

Koronavirüs haberlerinde "düşman" ve "savaş" kelimeleri üzerinden bir incelemeyi temel alan bu çalışma, başka birtakım kavramların da söylemlerdeki tekrarını görmeye imkan vermiştir. Virüsle mücadelede *kendi ordumuzun komutanı olmak*, virüse yakalanmamak için önerilen gıdaların veya yapılması gerekenlerin virüse karşı *silah* olması, evde kalan halkın koronavirüsle mücadelenin *gizli kahramanı* olması, *destan yazan* liselilerin *üretim seferberliği*, virüsle mücadelede *ön cephede* bulunan sağlıkçılar, iyileşenlere yönelik kullanılan virüsü *yenmek* veya virüsle savaşı/mücadeleyi *kazanmak* ifadeleri ya da virüs sebebiyle hayatını kaybedenlere yönelik kullanılan virüse *yenilmek* ve virüs *kurbanı* ifadeleri gazete söylemlerine yansıyan militarizmin diğer dilsel uzantıları olarak değerlendirilebilir.

Dış Haberler

Taranan haberlerin önemli 55 tanesi dünyadaki liderlerin salgına ilişkin demeçlerini ve Türkiye dışındaki ülkelerde çıkan koronavirüs haberlerini içeren dış haberler oluşturmaktadır. Bu kategoride incelenen haberler, ağırlıklı olarak farklı ülkelerin koronavirüs ile mücadelesini aktaran ya da yurt dışında çıkan haberlerin Türkçe'ye çevrilmesinden oluşan haberlerdir.

Bu kategori içinde incelenen haberlerden 15 tanesi ABD başkanı Donald Trump'ın koronavirüs söylemlerini ve virüsün ortaya çıktığı Çin'e yönelik suçlamalarını içerir. Trump'ın koronavirüsü 'görünmez düşman' diye nitelenmesi ve salgının 11 Eylül'den daha beter bir savaş olduğunu belirterek "kaynağında durdurulabilirdi" diyerek Çin'i işaret etmesi ("Korona saldırısı 11 Eylül'den beter", 2020) pek çok haberde yer alır. Haberlerde sıklıkla ABD-Çin arasındaki "ticaret savaşı"nın "koronavirüs savaşı"na dönüştüğü ("ABD de kaybetti Çin de", Sağır, "Yaptırım kartı yine masada", "ABD donanması Çin'de", 2020) ifade edilirken Trump'ın Çin'e yönelik virüsün laboratuvar yapımı olduğu ("Koronavirüs savaşları", 2020) ya da Çin'in virüsün varlığına ilişkin bilgiyi dünyaya duyurmada geciktiği ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) de buna göz yumarak "Çin yanlısı davrandığı" ("Trump, DSÖ'ye savaş açtı", 2020) suçlamaları gazetelerde sıkça yer bulmaktadır. ABD ile ilgili dikkat çeken bir diğer haber ise Trump'ın savaş döneminden kalma bir yasayı yeniden uygulamaya sokarak General Motors'dan solunum cihazı üretmesini isteyebileceğine ilişkindir ("Trump savaş dönemi yasasını uyguluyor", 2020).

Avrupa ile ilgili haberlerin de bazılarında AB liderlerinin militarist bir dil kullandığı, bazılarında ise haberin militarist ifadelerle verildiği görülür. Örneğin İsveç merkezli bir sağlık şirketinin, Çin'den İtalya ve İspanya için ithal ettikleri yüz maskesi ve eldivenlere Fransa tarafından el konulduğunu iddia ettiği yolundaki haber "AB'de maske savaşları" (2020) başlığı ile verilirken, koronavirüs salgını sebebiyle "devletler arasında maske ve koruyucu ekipman savaşları" başladığı ifadesi kullanılır. Bir başka haberde Dünya Sağlık Örgütü genel direktörü Tedros Adhanom Ghebreyesus'un, virüsün politize edilmemesi gerektiği vurgusu ardından şu ifadeleri alıntılanır: "G20 üyeleri de birlikte hareket ederek savaşmalı. Dünyanın geri kalanı da birleşip savaşmalı" ("Koronavirüs savaşı", 2020). Virüse karşı geliştirilmeye çalışılan aşı haberlerinin de yine 'savaş'

kavramı ile ifadesi dikkat çekicidir: “Dünya çapındaki aşı savaşında koronavirüse karşı ilk aşığı tescilleyen ülke Rusya oldu” (“Putin: Aşığı Bulduk”, 2020). Küba’nın da ‘koronavirüsle savaşacak’ ilaçların üretimini garanti etmesi (“Kübalı şirketten korona için”, 2020), Kosova’da koronavirüsle savaşmak adına yüksek sesle çanlar çalınması (“Balkan postası”, 2020), birinci önceliği koronavirüsle savaşa veren İsrail’de Mossad ajanlarının bu yöndeki çalışmalara katkı sağlamaya çalışması (“Mossad artık İran’la değil, korona ile savaşacak”, 2020), Güney Kore devlet başkanının “ülke savaş durumuna geçti” (“Koronavirüs savaş ilan etti”, 2020) demeci, “Çin halkının koronavirüsle savaşma görevini cesur bir şekilde omuzladığı” (Wei, 2020) gibi haberler çeşitlendirilebilir. Bazı köşe yazılarında dünyada yeni paylaşımların savaşlar değil doğal felaketler yüzünden meydana geleceği ve “Korona salgınının dünya savaşı yaratacağı” (Subaşı, 2020) önermesi ile adeta somutlaştırılır. NATO’nun salgınla “savaştığına” dair aşağıdaki haber de koronavirüs pandemisinin dış haberlerdeki açık militarizasyonuna örnek gösterilebilir:

“Dünyanın en güçlü ordularının oluşturduğu NATO, 70 yıllık tarihinde ilk kez bir virüse karşı savaşıyor. İttifaka üye ülkelerin neredeyse tamamı, İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana ilk kez eş zamanlı olarak, bu çapta yıkıcı bir etki yaratan, tıpkı savaşlar gibi çok sayıda ölümlere ve ulusal güvenlik zafiyetlerine yol açan bir tehditle mücadele ediyor” (“NATO virüse karşı savaşıyor”, 2020).

Alıntılanan haberlerde de görüldüğü gibi, gerek devletler arasındaki anlaşmazlıkların gerek salgına karşı mücadelenin dünya basınında yoğun bir biçimde “savaş” biçiminde ifade edilir. Bu durum, elbette ki salgının militarizasyonunun Türkiye’ye özgü olmadığını gösterir. Fakat devletlerin liderlerinin salgını savaş metaforu kullanarak ifade ettiği haberlerin yanında, haberin içeriğinin değil verilişinde savaş metaforu kullanılan haberlerin varlığı da gözden kaçmamalıdır, örneğin yukarıda alıntılanan “AB’de maske savaşları” isimli haber.

Sonuç

Günümüz Türkiye’sinde askeri yönetime dair fikirleri sorulsa, toplumun çoğunluğu böyle bir yönetim biçimini desteklemeyeceğini söyleyecektir, benzer şekilde hükümet de yönetimde “askeri vesayet”in kabul edilemeyeceğini sık sık söylemlerinde yineler. Fakat militarizmin belirli stratejilerden oluşan bir savaş doktrini değil, milliyetçilikle yakından ilişkili ve toplumun yönetimiyle ilgili bir ideoloji olduğu düşünüldüğünde, Türkiye’de kabul görmediğini söylemek zordur. Pandemi ile mücadelenin Türkiye gazetelerinde yaygın bir şekilde savaş metaforu ile ilişkilendirilmesi, olağanüstü bir durumda ortaya çıkan militarist refleksleri açığa çıkarması bakımından militarist mantığın varlığını çarpıcı bir biçimde ortaya koyar. Bir düşünce biçimi olarak militarizmin doğallaşarak ve sıradanlaşarak gazetelerdeki söylemin bir parçası haline gelmesi militarist mantığın gerek toplum gerekse hükümet nezdinde yaygın biçimde içselleştirildiğini gösterir.

Pandemi döneminde, gazetelerin ideolojik altyapısının iktidarı destekleyen ya da iktidara muhalif, muhafazakar ya da sol tandanslı olmasının anlamlı bir fark yaratmadığı ve hemen hepsinin bilinçli ya da bilinçsiz olarak militarist dil kullandığını, dolayısıyla militarizmin adeta tüm ideolojilerin üzerinde bir ideoloji olduğunu ortaya koymaktadır. Hükümete yakın bazı gazeteler, çalışmada ‘ideolojik’ olarak sınıflandırılan hükümetin açık milliyetçi söylemlerini daha fazla benimsese de, bu çalışmada belki de daha çarpıcı olarak

ortaya çıkan sonuç milliyetçiliğin ve militarizmin sıradanlaşması ve normalleşmesi anlamında “ideolojik olmayan” haberlerdeki militarist dilin tüm gazetelerde yoğun bir biçimde kullanılmasıdır.

Pandemi ile mücadelenin, Türkiye’nin ötesinde, dünyada da yaygın olarak savaş metaforu ile ifade edilmesi ve bunun bir ‘milli güvenlik’ meselesi olduğu algısının yaratılması, bu dönemde iktidarların milliyetçi ideolojilerini ve militarist mantığı pekiştirdiklerine işaret ediyor. Militarizmin sıradanlaşmasının ise hem toplumsal cinsiyet hem de daha genel anlamda demokrasi sorunlarına yol açtığı iddia edilebilir. Bir başka deyişle, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve siyasetin demokratikleşmesi ancak militarist ideolojinin ve onun toplum tarafından içselleştirilmesinin ifadesi olan sıradanlaşmasının aşılması ile mümkün olabilir. Diğer yandan, tıpkı çevre sorunları gibi, koronavirüs salgını da küresel bir tehdit olduğu için bununla baş etmenin yöntemi milliyetçi ve militarist bakış açısını aşarak, bu soruna küresel bir çözüm bulmaktan geçiyor. Yani, birbiriyle bağlantılı ve çok boyutlu küresel meselelerle baş edebilmek için toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı, milliyetçi olmayan anti-militarist bakış açılarına sahip iktidarlara ihtiyaç bulunuyor.

Pandemi döneminde kadınlara yönelik şiddetin artması, kadının ev içi emeğinin artması, pandeminin olumsuz ekonomik etkilerinin en çok kadınları etkilemesi konuları halen ağırlıklı olarak feministler tarafından gündeme taşınan konular. Söz konusu toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin giderilmesi için pandemi döneminde ortaya çıkan sorunların daha fazla toplumsal cinsiyet perspektifiyle çalışılması, militarizm kavramsallaştırmasının daha yaygın kullanılması ve yaşam pratiklerimize sinen militarizmin daha fazla deşifre edilmesi gerekiyor.

Tıpkı savaş, göç, iklim değişiklikleri, doğal afetler, ekonomik krizler ve daha önce yaşanmış sağlık krizleri gibi, koronavirüs pandemisi de kültürel, politik, sosyal ve ekonomik düzeylerde mevcut adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri daha da artırmıştır. Pandemi döneminde artan eşitsizliklerin kesişimsel olduğunu algılamak ve pandemi öncesinde “normal” olarak tanımlanan hayatların toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri içermesi anlamında çok da ‘normal’ olmadığını teslim etmek gerek. Bu nedenle “eski normal”e dönmek yerine bu süreci ırk, etnik köken, çevre gibi kesişimsel alanlara ve toplumsal cinsiyete duyarlı olarak algılayarak bu doğrultuda politikalar üretmek ‘daha iyi bir normal’ inşa etmek ve nihayet daha eşit ve adil bir küresel sistem oluşturmak için bir fırsat sunuyor olabilir.

Kaynakça

Altınay A. G. ve Bora, T. (2002). Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik. *Milliyetçilik: Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*. Cilt 4. İstanbul: İletişim, 2002.

Altınay, A.G. (2005). Becoming a Man, Becoming a Citizen. *The Myth of Military Nation*. London: Palgrave.

Altınay, A. G. (2007a). ‘Can Veririm, Kan Dökerim’: Ders Kitaplarında Militarizm, *Ders Kitaplarında İnsan Hakları 2*. İstanbul: Tarih Vakfı.

Altınay, A. G. (2007b). Militarizm. *Kavram Sözlüğü’l: Söylem ve Gerçek*. (F. Başkaya, Der.). Ankara: Özgür Üniversite.

Anderson, B. (2004). *Hayali Cemaatler*. (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis.

- Artvinli, F. (2020). *Salgınların Tarihi: Toplumsal ve Siyasal Açından Kısa Bir Bakış*. Türk Tabipleri Birliği Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu.
- Aygüneş, A. ve Ok, Oğuz Can. (2020). *Covid-19 Pandemisi Sürecinde Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları İzleme Raporu*. Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi.
- Azcona, G., Bhatt, A., Davies, S., Harman, S., Smith, J., & Wenham, C. (2020). *Spotlight on gender, COVID-19 and the SDGs: Will the pandemic derail hard-won progress on gender equality?* UN Women. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/07/spotlight-on-gender-covid-19-and-the-sdgs>
- Başaran, E. (30 Nisan 2020). Deniz Kandiyoti: Salgın, modern kadının yaşadığı illüzyonu yıktı geçti. *Gazete Duvar*. Erişim: 20 Ocak 2021, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/04/30/deniz-kandiyoti-salgın-modern-kadinin-yasadiigi-illuzyonu-yikti-gecti>
- Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*, Londra: Sage.
- Cohen, S. (1973). *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*. St Albans: Paladin.
- Connell, R. W. (2019). *Erkeklikler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Connell R. W. (1995). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Ders Kitaplarında Militarizm. (2012). İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi, <http://www.secbir.org/wp-content/uploads/2012/03/SECBIR-DEKIG-MILITARIZM- PDF.pdf>.
- Enloe, C. (1987). *Feminists Thinking About War, Militarism, and Peace, Analyzing Gender: A Handbook of Social Science Research*. (B. B. Hess ve M. M. Ferree, Der.). California: Sage.
- Enloe, C. (2000). *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*. California: University of California.
- Gellner, E. (2013). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (G. G. Özdoğan ve B. Ersanlı, Çev.). İstanbul: Hil.
- Gençkal Eroler, E. (2019). *Dindar Nesil Yetiştirmek: Türkiye'de Eğitim Politikalarında Ulus ve Vatandaş İnşası (2002-2016)*. İstanbul: İletişim.
- Hobsbawm, E. J. (2006). *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*. (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- İlkkaracan, İ. Ve Memiş, E. (2020). *COVID-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye'de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler*. UNDP. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/corporatereports/COVID-gender-survey-report.htm>

- Kalaylıoğlu, Y. (2020). *Türkiye’de COVID-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi*. UN Women.
https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/73989_rgaexecutivesummaryturkish.pdf
- Kalaylıoğlu, Y., Öztürk, A. M. ve Bingüler Eker, G. (2020). *The economic and social impact of COVID-19 on women and men: Rapid gender assessment of COVID-19 implications in Turkey*. UN Women.
<https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2020/06/rapid%20gender%20assessment%20report%20turkey.pdf?la=en&vs=438>
- Kohn, G.C. (ed.) (2008). *Encyclopedia of Plague and Pestilence: From Ancient Times to the Present*. New York: Infobase Publishing.
- Malek A. Ve Wiegand, K. E. (1998). *News Media and Foreign Policy: an integrated review*, in (Ed.) Malek, A. *News Media and Foreign Relations: a multifaceted perspective*, Norwood: Ablex.
- Memis, E., Koyuncu, M. ve Özar, Ş. (3 Nisan 2020). İşçi/İşsiz Kadınlar Salgında Tam Kapasite Evin Hizmetinde. *bianet*. Erişim: 10 Ocak 2021,
<http://bianet.org/bianet/kadin/222389-isci-issiz-kadinlar-salginda-tam-kapasite-evin-hizmetinde>
- Mosse, G.L. (1998). *The Image of Manhood: The Creation of Modern Masculinity*. Oxford: Oxford University.
- Nagel J. (1998). Masculinity and nationalism: gender and sexuality in the making of nations. *Ethnic and Racial Studies*. 21:2, 242-269.
- Najmabadi, A. (2009). Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korunmak, (A. G. Altınay, Der.), *Vatan Millet Kadınlar*. İstanbul: İletişim.
- Price-Smith, A.T. (2008). *Contagion and Chaos: Disease, Ecology, and National Security in the Era of Globalization*. Massachusetts: MIT Publishing.
- Segal, L. (1990). *Slow Motion: Changing Masculinities, Changing Men*. London: Virago.
- Shils, E. (1957). Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties. *British Journal of Sociology*, Cilt 7.
- Sinclair-Webb, E. (2006). Our Bülent is a Commando: Military Service and Manhood in Turkey. *Imagined Masculinities: Male Identity and Culture in the Modern Middle East*. London: Saqi.
- Sjoberg, L. ve Via S. (2010). Introduction, *Gender, War, and Militarism: Feminist Perspectives*. Oxford: Praeger.
- Smith, A.D. (1991). *National Identity*. Las Vegas: University of Nevada.
- Sontag, S. (1978). *Illnes as Metaphor and AIDS and Its Metaphors*. New York: Farrar, Strauss and Giroux.
- Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi. (2020). COVID-19 Karantinasından Kadının Etkilenimi ile Kadın ve Çocuğa Yönelik Şiddete İlişkin Türkiye Araştırma Raporu.

Sünbuloğlu N. Y. (2013). *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)ler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

TÜİK, (t.y.). *İşgücü İstatistikleri*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr>.

UN Women, IDLO, UNDP, UNODC, World Bank, The Pathfinders. (2020). *Justice for women amidst COVID-19*. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/05/justice-for-women-amidst-covid-19>

Üstel, F. (2004). *Makbul Vatandaşın Peşinde: 2. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim.

Van Den Berghe, P. (1998). Race and Ethnicity: A Sociological Perspective, *The Integrative Revolution*, 1(4).

Yuval-Davis, N. And Anthias F. (der.). (1989). *Woman-Nation-State*, London: Palgrave Macmillan.

Alıntılanan Haberler

15 Temmuz Doktorları Şimdi Koronaya Karşı (5 Mayıs 2020). *Sabah*.

15’liler virüse karşı seferberlikte (20 Mart 2020). *Sabah*.

7,5 milyon euroluk dev bağış (19 Mart 2020). *Hürriyet*.

AB’de Maske Savaşları (4 Nisan 2020). *Birgün*.

ABD de kaybetti Çin de (1 Haziran 2020). *Milli Gazete*.

ABD Donanması Güney Çin Denizi’nin dibinde cirit atıyor (14 Haziran 2020). *Türkgün*.

ABD’ye yardım dünya gündemine oturdu (2 Mayıs 2020). *Milliyet*.

Adana Büyükşehir Belediyesi’nden koronavirüs seferberliği (23 Mart 2020). *Milli Gazete*.

Balkan Postası (13 Nisan 2020). *Diriliş Postası*.

Başarının sırrı tedbir, tespit, tedavi (3 Mayıs 2020). *Türkgün*.

Beşiktaşta sıkıntı yok (25 Mart 2020). *Sabah*.

Birimiz Hepimiz Hepimiz Birimiz İçin (8 Nisan 2020). *Posta*.

Corona virüs gerilimi! Trump, DSÖ’ye savaş açtı (8 Nisan 2020). *Milliyet*.

Elimizdeki en büyük güç bağışıklığımız (8 Mayıs 2020). *Sözcü Haftasonu*.

Fenerbahçede psikologlar iş başında (26 Mart 2020). *Şok*.

İBB koronavirüse savaş açtı (15 Mart 2020). *Yurt Gazetesi*.

İkinci döneme geçiyoruz (14 Mayıs 2020). *Yeni Birlik*.

İyi ki doğdun (19 Nisan 2020). *Posta*.

Kayyım sessiz sedasız izni aldı (11 Mayıs 2020). *Cumhuriyet*.

Korona Avcıları (31 Mart 2020). *Aydınlık*.

Korona kurbanı sağlıkçıların yakınlarına maaş (19 Aralık 2020). *Sabah*.

Korona saldırısı 11 Eylül'den beter (8 Mayıs 2020). *Karar*.

Koronavirüs savaşı (10 Nisan 2020). *Milat*.

Koronavirüs savaşları (2 Mayıs 2020). *Milat*.

Koronavirüse savaş ilan etti (4 Mart 2020). *Sözcü*.

Koronavirüsle savaşın umudu bu iki ilaç (25 Mart 2020). *Gazete Pencere*.

Koronavirüsle topyekun savaş (19 Mart 2020). *Yeni Akit*.

Koronavirüsü fizyoterapiyle yenin (9 Haziran 2020). *Yeni Mesaj*.

Koronavirüsün düşmanı moral (29 Ağustos 2020). *Milat*.

Koronaya Türk duvarı (4 Aralık 2020). *Karar*.

Kriterimiz sosyal mesafe (19 Mayıs 2020). *Hürriyet*.

Kübalı şirketten korona için 22 ilaç üretimi garantisi (17 Mart 2020). *Gazete Pencere*.

Marmaris Belediyesi virüse karşı savaşıyor (17 Nisan 2020). *Karar*.

Maske ve sosyal mesafeye dikkat (14 Mayıs 2020). *Yeni Akit*.

Mizah da virüsle savaşıyor (3 Nisan 2020). *Aydınlık*.

Mossad Artık İran'la Değil Korona İle Savaşacak (14 Nisan 2020). *Yeni Birlik*.

MÜZED: Koronavirüsle savaşımı kazanacağız evde kalın (5 Nisan 2020). *Aydınlık*.

NATO virüse karşı savaşıyor (12 Nisan 2020). *Karar*.

Onur, H. (25 Mart 2020). "Bütünleşmek zorundayız". *Türkiye'de Yeni Çağ*.

Ordumuz başardı (8 Haziran 2020). *Türkiye*.

Ön cephede neler yaşanıyor? (19 Nisan 2020). *Sözcü*.

PKK Şehirde temizlenecek (21 Haziran 2020). *Yeni Birlik*.

Putin: Aşırı Bulduk (12 Ağustos 2020). *Gazete Pencere*.

Sağırılı, O. (18 Mayıs 2020). Devlerin büyük inatlaşması. *Türkiye*.

Sağlık çalışanlarına şehitlik ünvanı verilsin (7 Nisan 2020). *Yeni Mesaj*.

Sağlık emekçilerine destek paketi talebi (18 Mart 2020). *Aydınlık*.

Salgın sonrasına hazırlanmalıyız (11 Nisan 2020). *Hürriyet*.

Subaşı, D. (20 Mayıs 2020). 1. ve 2. Dünya savaşları ile koronavirüs savaşı. *Cumhuriyet*.

Susun ve dinleyin (18 Nisan 2020). *Posta*

Temizlik Savaşı (18 Mart 2020). *Cumhuriyet*.

Terim'in virüsünde Albayrak şüphesi (27 Mart 2020). *Türkiye'de Yeni Çağ*.

Trump savaş dönemi yasasını uyguluyor (29 Mart 2020). *Karar*.

TSYD: Avrupa eve gitti, biz de oynamayalım (19 Mart 2020). *Karar*.

Turizmde hedef otellerin yüzde 50'sini açmak (21 Haziran 2020). *Yeni Asır*.

Turkcell Teknolojileri Ofiste Koronavirüse Savaş Açıyor (26 Eylül 2020). *Akşam*.

Türkiye ipuçları takibinde uzman (6 Mayıs 2020). *Akşam*.

Uzun, M. Avrupa'nın devleri de halktan bağış istedi (3 Nisan 2020). *Yeni Akit*.

Wei, C. (3 Mart 2020). Wuhan halkının dünyaya katkısı-2. *Milliyet*.

Yaptırım kartı yine masada (16 Temmuz 2020). *Cumhuriyet*.

Yıldırım, U. (29 Nisan 2020). 112 Akıncıları. *Sabah*.

Yılmaz, A. (29 Nisan 2020). Meslek Lisesi Destanı. *Milliyet*.

Yoğun yapılaşma virüsün hızını artırıyor (13 Ekim 2020). *Birgün*.